

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

7 /1 (Bahar 2020): 559-584.

ARAPÇADA MÜCÂVERE SEBEBİYLE İSİMLERİN
MECRÛR YAPILMASI OLGUSU

Phenomenon Of Making Names Genitive Owing To Contiguity
In Arabic Language

Şehabettin ERGÜVEN

Dr. Öğrt. Üyesi, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belegatı Anabilim Dalı, e-Mail, sahabettinerguven@hitit.edu.tr Orcid No: 0000-1389-1659-5416

Hakemler / Referees:

Prof. Dr. Ali BULUT / İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. İlyas KARSLI / Rize RTE Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 10 Mayıs / May 2020
Kabul Tarihi / Accepted: 06 Haziran / July 2020
Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / July 2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 1
Sayfa / Pages: 559-584.

Atıf / Cite as: Ergüven, Şehabettin. "Arapçada Mücâvere Sebebiyle İsimlerin Mecrûr Yapılması Olgusu" [Phenomenon Of Making Names Genitive Owing To Contiguity In Arabic Language]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/1 (2020): 559-584.

Doi: <https://doi.org/10.17859/pauifd.735022>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (1) 2020: 559-584

ARAPÇADA MÜCÂVERE SEBEBİYLE İSİMLERİN MECRÛR YAPILMASI OLGUSU

Şehabettin ERGÜVEN*

Öz

Arap dili ve gramerinin önemli simalarından olan el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî ve öğrencisi Sibeveyhi'den günümüze bazı gramer konuları nahiv âlimleri arasında tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Bunlardan birisi de nahiv ilminde "el-Cerru bi'l-mücâvere" olarak bilinen, cümlede aslen cer konumunda bulunmayan bir ismin, öncesindeki mecrûr bir isme komşuluk gerekçesiyle mecrûr yapılması olgusudur. "el-Cerru bi'l-mücâvere" ile isimlerin mecrûr yapılmasının temel gayesi iki kelime arasında son hareke bakımından ses uyumu oluşturup telaffuzda ahenk sağlamaktır. İ'rab bakımından bir öncesindeki kelimeye uyan ismin sadece fonetiğinde bir değişiklik meydana gelmekte, anlamı ve i'rab konumu değişmemektedir. Bu olgunun Cahiliye dönemi Arap şiiri ve Kur'ân-ı Kerim âyetlerinde bulunup bulunmadığı meselesi nahivciler arasında tartışma konusu olmuştur. Nahivcilerin büyük çoğunluğu bu olgunun kıyasi olmayıp sadece Araplardan işitilen (semâ') belirli kullanımlarla sınırlı olduğu görüşündedir. Biz bu çalışmada mücâvere kelimesinin sözlük ve terim anlamlarını, tartışma konusu âyet ve şiir beyitlerinin hangileri olduğunu, tefsir ve nahiv âlimlerinin konu hakkındaki farklı görüş ve gerekçelerini, Kur'ân-ı Kerim ve Arap şiirinden örnekler eşliğinde ele alıp inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Nahiv, İ'rab, Mücâvere, Mecrûr.

Phenomenon Of Making Names Genitive Owing To Contiguity In Arabic Language

Abstract

Some grammatical issues have remained controversial among scholars of grammar since Halil b. Ahmed one of the important figures of the Arabic language and grammar, and his student Sibeveyhi. One of them is the phenomenon that a name that is not originally in the genitive case in the sentence is made genitive due to being neighbor to a preceding genitive noun, which is known as "el-Cerru bi'l-mücâvere" in grammar. The main aim of making the nouns genitive with the "el-Cerru bi'l-mücâvere" is to provide harmony in pronunciation by creating sound harmony between two words in terms of the last diacritic vowel of them. A change occurs only in the phonetics of the noun which adapts to preceding noun in terms of parsing, its meaning and parsing location do not change. The issue of whether this phenomenon existed in the Pre-Islamic poetry and the verses of the Qur'an has been a matter of controversy among grammarians. The vast majority of grammarians are of the opinion that this phenomenon is not regular but only limited to certain uses which are heard from Arabs (hearing). In this study, we will examine dictionary and term meanings of the contiguity, what the verses and poetry

* Dr. Öğrt. Üyesi, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belegati Anabilim Dalı, e-Mail, sahabettinerguven@hitit.edu.tr Orcid No: 0000-1389-1659-5416

couplets of discussion are, the different views and justifications of scholars of tafsir and grammar on the subject with examples from the Qur'an and Arabic poetry.

Key Words: Arabic language, Grammar, Parsing, Contiguity, Genitive.

STRUCTURED ABSTRACT

This study aims to research the phenomenon of making nouns genitive owing to contiguity in Arabic language. In the study, we examined the dictionary and term meanings of the word "contiguity", the usage features of the nouns that become genitive due to contiguity, and the opinions of the grammarians on the subject. In order for the topic to be understood better, examples from verses and poetry are presented.

Nouns have an important place in Arabic grammar. As it is known, in Arabic, parsing of the words depends on their positions in the sentences. However, sometimes words become subject to the parsing of the previous word, instead of taking the parsing marker which is required by their position in the sentence. This is especially valid for nouns coming after a genitive word. This phenomenon is included in the grammar books under the titles of "el-Cerru bi'l-Mücâvere", "el-Hafdu bi'l-civâr", "el-Hamlu ale'l-civâr" and "el-Cerru bi'l-civâr". The expression "el-Cerru bi'l-Mücâvere" is frequently used in the works on the first period Arabic grammar, and many examples on the subject are given. The phenomenon of "el-Cerru bi'l-Mücâvere" in Arabic grammar has been a controversial subject about which the grammarians from Sîbeveyhi till the present day have expressed different opinions.

In this study, scanning method, one of the data collection methods, was used. The collected data were analyzed and evaluated, and different opinions of the grammarians on the subject were included. In preliminary research, it was found that there was no academic study on making nouns genitive owing to contiguity in Arabic language. It was decided to prepare this study titled "Phenomenon of Making Names Genitive Owing to Contiguity in Arabic Language" to close this gap and introduce the subject to the researchers.

Halil b. Ahmed el-Ferâhîdi was the first grammarian who dealt with the phenomenon of making nouns genitive owing to contiguity and subsequent grammarians handled the issue in different ways and expressed their opinion in favor or against. The vast majority of grammarians express that nouns can be made genitive owing to contiguity with the condition that they do not cause confusion in meaning, and they give examples from both the Quran and the Arabic poetry to support their views. For example, Ebü'l-Bekâ el-'Ukberî states that parsing by means of contiguity is famous in the Arabs, that it has many examples in both the Quran and the Arabic words, and that the grammarians deal with the subject in their works. After giving many examples from verses and poetry for the phenomenon of making the nouns genitive owing to contiguity in the Arabic language, Es-Şinkîti states that the arguments of those rejecting this phenomenon or saying that it can only exist in poetry in case of necessity are invalid. On the other hand, there are grammarians who reject this phenomenon partially or completely and approach the subject from a different perspective. For instance, Ebû İshâk ez-Zeccâc indicates that making nouns genitive by means of contiguity does not exist in the Quran, this phenomenon can exist in Arabic poetry only in obligatory situations. İbn Hâleveyh also states that since making nouns genitive by contiguity is a misuse, this concept does not exist in the Quran, it can be seen only in the poetry due to necessity. The subject is also included in tafsir books, while some mufassirun (*interpreters of the Qur'an*) said that this phenomenon exists in the Quran, others refused it.

The purpose of making the nouns genitive by contiguity is to create a harmony in the pronunciation by creating a sound harmony between the two words in terms of their last diacritic vowels. In terms of parsing, only the phonetics of the noun which adapt to the previous word changes, its meaning and position in the sentence do not change. The majority of grammarians are of the opinion that making the nouns genitive by

contiguity is not a regular use and only those who are heard from the Arabs (semâ') should be accepted.

Grammar rules in Arabic are very important, however, there are some words and structures that do not comply with the grammar rules that Arabs, whose languages are considered as argument, have been using since the time of Ignorance, and examples of these are also found in the Quran. In order to point out the importance of such uses, Ibn Cinnî says: "If the grammar rules and *semâ'* (the forms used by the Arabs) confronts, 'Look at what the Arabs use'.

The most common discussions about making the nouns genitive by means of contiguity in the Quran was about the diacritic vowel of the word "أُزْجَلٌ" mentioned in the verse 6 of Surah Mâide, which is known as ablution verse. Both grammarians and the mufassirun provided detailed information on the subject.

Examples of making the nouns genitive owing to contiguity can be seen in the poems of the famous poets of the Age of Ignorance such as İmruülkays, Antere b. Şeddâd, en-Nâbiğatü'z-Zübyâni, Züheyir b. Ebî Sülmâ and el-Hutey'e. For this reason, the phenomenon of "el-Cerru bi'l-Mücâvere", which is one of the styles of Arabic, cannot be ignored because of its limited use. Although its use is not widespread, the concept of contiguity adds richness to the richness of Arabic.

Key Words: Arabic language, Grammar, Parsing, Contiguity, Genitive.

GİRİŞ

İlk dönem Arap grameri ve Kur'ân-ı Kerîm'in i'rab ve kıraatlerini konu alan eserlerde "el-Cerru bi'l-mücâvere" ifadesi sıkça yer almakta, konuyla ilgili çok sayıda örnek verilmektedir. Bununla birlikte, yaptığımız ön araştırmada ülkemizde Arapçada mücâvere sebebiyle isimlerin mecrûr yapılması konusunda akademik bir çalışma yapılmadığını tespit ettik. Bir nebze de olsa bu açığı kapatmak ve araştırmacılara konuyu yakından tanıtmak için "Arapçada İsimlerin Mücâvere Sebebiyle Mecrûr Yapılması Olgusu" başlıklı çalışmayı hazırlamaya karar verdik. Çalışmamızda veri toplama yöntemlerinden tarama yöntemi kullanılmıştır. Toplanan veriler tahlil edilerek değerlendirilmiş, konuyla ilgili nahivcilerin farklı görüşlerine yer verilmiştir. Ele alınan konuların daha iyi anlaşılması için yer yer âyet ve şiirden örnekler verilmiştir.

Bilindiği üzere Arapçada kelimeler cümle içerisinde buldukları konumlara göre i'rab edilirler. Bununla birlikte kelimeler bazen cümle içerisinde buldukları konumun gerektirdiği i'rab alâmetini almak yerine, bir öncesindeki kelimenin i'rabına tabi olmaktadır. Bu durum özellikle mecrûr bir kelimedenden sonra gelen kelimeler için geçerlidir. Bu olgu nahiv kitaplarında "el-Cerru bi'l-mücâvere", "el-Hafdu bi'l-civâr", "el-Hamlu ale'l-civâr" ve "el-Cerru bi'l-civâr" adlarıyla yer almaktadır. "el-Cerru bi'l-mücâvere" Arap gramerinde Sîbeveyhi'den (öl. 180/796) günümüze nahivcilerin hakkında farklı görüş beyan ettikleri tartışmalı bir konu olmuştur. Tartışma, klasik nahiv kitaplarının çoğunda yer alan şu meşhur cümlede geçen "حَرْبٍ" kelimesinin neden kesra ile mecrûr olduğu hakkındadır: "هَذَا جُرٌّ صَبَّ حَرْبٍ" - "Bu, harap olmuş bir kertenkele yuvasıdır." Zira Sîbeveyhi'nin de dediği gibi "حَرْبٍ" kelimesi, haber konumunda bulunan "جُرٌّ" kelimesinin sıfatı olduğu için zamme ile merfû olması gerekiyordu. Oysa kelime, kıyasa aykırı olarak Araplardan "حَرْبٍ" şeklinde kesralı

işitilmiştir.¹ “خَرِبَ” kelimesinin kesra ile mecrûr olması bir âmilin etkisi sonucu değil, sadece öncesinde mecrûr olarak bulunan “ضَبَّ” kelimesiyle ses uyumu oluşturup okuyuşta ritim sağlamak içindir. Mücâvere yoluyla mecrûr yapılan kelimenin son harfinin kesra hareketi ile meşgul olması sebebiyle i’rab takdîri olmaktadır.²

1. Mücâvere Kavramı

Sülâsî mücerred ecvef-i vâvî “جَارَ” fiilinin mufâ’ale babından mastarı olan “المَجَاوِرَةُ” ve “الجَوَارُ” sözlükte; bir kimsenin yakınında oturmak, birisine komşu, eş ve ortak olmak anlamlarına gelmektedir.³ İfti’âl babından “الجَوْرُ” ve tefâ’ul babından “تَجَاوَرَ” fiilleri de komşu olmak, yakınında oturmak anlamlarına gelmektedir.⁴

Nahiv terimi olarak “المَجَاوِرَةُ”; anlam karışıklığına yol açmamak şartıyla aslen cer konumunda bulunmayan bir ismin, aralarında atf harfi olmaksızın kendisinden önceki mecrûr ismin i’rabını almasıdır.⁵ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (öl. 175/791), mücâvere ile mecrûr yapılacak isimle öncesindeki ismin cinsiyet ve sayı bakımından uyum sağlamaları gerektiğini ifade etmektedir.⁶ Sîbeveyhi ise böyle bir uyumun şart olmadığını ifade etmektedir.⁷ İbn Âcurrûm (öl. 723/1323) mücâvere yoluyla mecrûr yapılan kelimenin son harfinin kesralı olması sebebiyle i’rabının takdîri olacağını söylemektedir.⁸

2. Âlimlerin “el-Cerru bi’l-Mücâvere” Hakkındaki Görüşleri

Âlimlerin bir kısmı gerek Cahiliye dönemi Arap şiiri gerekse Kur’ân-ı Kerim âyetlerinde, “el-Cerru bi’l-mücâvere” ile mecrûr olan kelimeler olduğu görüşündedir.

¹ ‘Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1988), 1/436; Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred, *el-Muktadab*, thk. Muhammed Abdulhâlık ‘Udayme, (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1993), 4/73; Tâhir Yûsuf el-Hatîb, *el-Mu’cemu’l-mufasssal fi’l-i’râb*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000), 415.

² Muahammed b. Muhammed er-Ru’aynî, *el-Kevâkibu’d-dürriyye ‘alâ mütemmimeti’l-Âcurrûmiyye*, (Kahire: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1937), 2/48.

³ Ebü Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, “جور”, *Kitâbü’l-‘Ayn müretteben ‘alâ hurûfi’l-mu’cem*, thk. Abdulhamid Hindâvî, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2003), 1/273; Ebü’l-Fazl Cemalüddîn Muhammed b. Mekram İbn Manzûr, “جور”, *Lisânü’l-‘Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 4/153; Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu’cemu’l-lugati’l-‘Arabiyyeti’l-mu’âsıra*, (Kahire: Alemu’l-Kütüb, 2008), 1/419.

⁴ Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, “جور”, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, thk. Mustafa Hicâzî, (Kuveyt: Matba’atu Hükûmeti’l-Kuveyt, 1965), 10/485; Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi’l-‘ilmi’l-luga*, thk. Muhammed İzzeddîn es-Sa’îdî, (Beyrut: Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, 1990), 335; Radiyyuddîn Muhammed b. Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu şâfiyeti İbni’l-Hâcib*, thk. Muhammed Nûrülhüseyn & Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, ts.), 1/108.

⁵ Behâüddîn İbn Akîl, *el-Müsâ’id ‘alâ teshîli’l-fevâid eş-şehîr bi-Şerhi’t-teshîl li-İbn ‘Akîl*, thk. Muhammed Kâmil Berekât, (Dimâşk: Dâru’l-Fikr, 1982), 2/403.

⁶ Yûsuf Hasen Ömer, *Şerhu’r-Radiyy ‘ale’l-kâfiye*, (Bingazi: Mensûrâti Câmî’ati Karyûnis, 1996), 2/328.

⁷ Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, 1/437.

⁸ er-Ru’aynî, *el-Kevâkibu’d-dürriyye*, 2/48.

Bu durumu eserlerinde dile getiren çok sayıda nahiv âlimi ve müfessir vardır. Diğer taraftan bu olguyu kısmen veya tamamen reddedip, konuya farklı açıdan yaklaşan âlimler de vardır. Bu başlık altında, “el-Cerru bi’l-mücâvere” olgusunun Cahiliye dönemi Arap şiiri ve Kur’ân-ı Kerim’de yer alıp almadığı hakkında âlimlerin görüş ve gerekçelerini ele alıp inceleyeceğiz.

2. 1. el-Cerru bi’l-Mücâvere Olgusunu Kabul Eden Âlimler

Prensip olarak Arapçada mücâvere yoluyla isimlerin mecerûr yapılmasını kabul eden âlimler bu olgunun çerçevesinin ne kadar genişleyip daralacağı konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir grup âlim bu olgunun hem Kur’ân-ı Kerim hem de Arap kelimelerinde var olduğunu söylerken başka bir grup bu olgunun sadece Arap kelimelerinde bulunduğunu, Kur’ân-ı Kerim’de yer almadığını söylemiştir. Burada, âlimlerin görüşlerini kronolojik olarak ele alıp inceleyeceğiz.

el-Halîl b. Ahmed, mücâvere ile cer olgusuyla sebabî sıfatın iç içe geçtiğini, sebabî sıfatın mücâverenin bir parçası olduğunu belirtmektedir. el-Halîl b. Ahmed, “مَرَزْتُ بِرَجُلٍ عَجُوزٍ أُمُّهُ” – “Annesi yaşlı bir adama uğradım.” cümlesinde yer alan “عَجُوزٍ” kelimesinin mana olarak “أُمُّ” kelimesinin sıfatı olduğunu, bununla birlikte mücâvere ile öncesinde cer konumunda bulunan “رَجُلٍ” ismine hamledilerek mecerûr yapıldığını söylemektedir. el-Halîl b. Ahmed sebabî sıfatın sadece sıfat olan kelimelerden yapıldığını, isimlerin bunun için uygun olmadığını söylemekte ve şu örneği vermektedir; “مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حَدِيدٍ بَابُهُ” – “Demir kapılı bir adama uğradım.” cümlesinde “حَدِيدٍ” kelimesi isim olduğu için mücâvere ile mecerûr yapılamaz. Bu durum sadece sıfatlar için geçerlidir. el-Halîl b. Ahmed’e göre cümlede yer alan “بَابُهُ” mübtedâ, “حَدِيدٍ” ise haberdir.⁹ el-Halîl b. Ahmed ayrıca, Ebü’l-Hâris Gaylân b. ‘Ukbe Zürrumme’nin (öl. 117/735) el-Basît bahrinden şu beytini mücâvereye örnek göstermektedir:¹⁰

كَأَنَّمَا خَالَطَتْ فُذَامَ أَغْيَبِهَا فُطْنَا بِمُسْتَحْصِدِ الْأَوْتَارِ مَخْلُوجِ¹¹

Sanki onun gözlerinin önünde tohumlarından ayrılıp didilmiş pamuk dövmekte

Beyitte geçen “مَخْلُوجِ” kelimesinin aslen “فُطْنَا” kelimesinin sıfatı olduğunu, buna rağmen mücâvere yoluyla “مُسْتَحْصِدِ” kelimesine hamledilerek mecerûr yapıldığını ifade etmektedir.

el-Halîl b. Ahmed’in öğrencisi Sîbeveyhi, bazı Arapların; “هَذَا جُرُضٌ صَبِّ خَرَبٍ” – “Bu, harap olmuş bir kertenkele yuvasıdır.” cümlesinde geçen “خَرَبٍ” kelimesini kıyasa aykırı bir şekilde “صَبِّ” kelimesinin sıfatı yaparak mecerûr kullandıklarını söylemektedir. Bu cümlenin daha fasih ve kıyasa uygun olanı, Arapların çoğunun da

⁹ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-cümel fi’n-nahv*, thk. Fahrüddîn Kabâve, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1985), 173-174.

¹⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-cümel fi’n-nahv*, 176; Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî, *ez-Zâhir fi me’ânî kelimâti’n-nâs*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, (Bağdad: Dâru’ş-Şu’ûni’s-Sekâfiyyeti’l-Âmme, 1987), 1/424.

¹¹ Beyit aynı anlamda Zürrumme’nin divanında şöyle geçmektedir: كَأَنَّمَا صَرَبَتْ فُذَامَ أَغْيَبِهَا عَيْنًا بِمُسْتَحْصِدِ الْأَوْتَارِ مَخْلُوجِ. Bk. Abdulkuddûs Ebu Sâlih, *Divânu Zürrumme*, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993), 2/995.

benimsediği gibi “حَرْب” kelimesinin “جُحْرُ” kelimesine sıfat yapılarak merfû kullanılmasıdır. Zira “هَذَا”، mübtedâ, “جُحْرُ” ise haberdur. “حَرْب” kelimesi “جُحْرُ” kelimesinin sıfatı olduğu için zamme ile merfû’dur. Sîbeveyhi, “حَرْب” kelimesinin bu şekilde mecrûr yapılmasını hatalı veya şaz saymamakla birlikte, bu kullanımın bazı Arap lehçelerinde var olduğunu söylemektedir. Gerekçe olarak her iki kelimenin de nekra olduğunu, ses uyumu sağlamak için iki kelimenin tek bir kelime gibi kabul edilerek son harekelerinin aynı yapıldığını ifade etmektedir. Sîbeveyhi, birbirine komşu olan kelimelerin telaffuzunda ses uyumu sağlamak için bazen harekelerin değiştirildiğine “هـ” zamirini örnek vermektedir. Öncesindeki hareke zamme veya fetha olduğunda “هـ” zamininin mazmûm olduğunu, öncesindeki hareke kesra olduğunda ise ses uyumu için “هـ” zamininin de meksûr yapıldığını belirtmekte ve şu örnekleri vermektedir: “بِهِمْ” ve “بِدَارِهِمْ”.¹²

Sîbeveyhi ayrıca hocası el-Halîl b. Ahmed’in “حَرْب” kelimesinin mücâvere ile mecrûr olabilmesi için kelimeler arasında (جُحْرُ - ضَبِّ - حَرْب) cinsiyet ve sayı bakımından uyum olmasını şart koştuğunu¹³, kendisinin ise bu şartı gerekli görmediğini söyleyerek Ebü’s-Şa’sâ’ el-‘Accâc b. Ru’be’nin (öl. 97/715-16) er-Recez bahrinden şu beytini örnek vermektedir:¹⁴

جَفَالَةُ الْأَجْنِ كَحَمِّ الْجُمَّلِ كَأَنَّ نَسْجَ الْعَنْكَبُوتِ الْمُرْمَلِ

Durgun su üzerindeki erimiş yağ gibi çer çöp ve köpük, sanki örülmüş örümcek ağı

Sîbeveyhi, beyitte geçen “نَسْجَ” kelimesinin müzekker, “العَنْكَبُوتِ” kelimesinin ise müennes olduğunu, buna rağmen nasb konumunda bulunan “نَسْجَ” kelimesinin müzekker sıfatı olan “الْمُرْمَلِ” kelimesinin mücâvere ile “العَنْكَبُوتِ” kelimesinin harekesine uyduğunu ifade etmektedir.¹⁵ İbn Sîde (öl. 458/1066) “الْمُرْمَلِ” kelimesinin mücâvere yoluyla mecrûr olduğunu, kelimenin müzekker olup nasb konumunda bulunan “نَسْجَ” kelimesinin sıfatı olduğunu söylemektedir.¹⁶

İbn Cinnî (öl. 392/1002), konuyu iki farklı şekilde ele almaktadır. Birincisinde isimlerin mücâvere ile mecrûr yapıldığına itiraz etmeden konuyla ilgili kısa bir bilgi verip şiirle istişhâd etmektedir. İkincisinde ise bu olguyu farklı şekilde yorumlayıp te’vil etmektedir. İbn Cinnî, *el-Munsif li-kitâbi’t-tasrîf* adlı eserinde Arapların mücâvere yoluyla isimleri mecrûr yaptıklarını söylemekte ve “هَذَا جُحْرُ ضَبِّ حَرْبٍ”

¹² Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, 1/436.

¹³ Yûsuf Hasen Ömer, *Şerhu’r-Radiyy ‘ale’l-kâfiye*, 2/328.

¹⁴ Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, 1/437; Abdulhâfiz es-Satlî, *Dîvânu’l-‘Accâc*, (Dımaşk: Mektebetü Atlas, 1971), 1/243.

¹⁵ Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, 1/437; Ebü’l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘İlmiyye, ts.), 3/221; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü’l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni’l-‘Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1984), 5/88; İbn Manzûr, “عَنْكَب”, *Lisânü’l-‘Arab*, 1/632; ez-Zebîdî, “عَنْكَب”, *Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, 3/446; Ebû Bekr el-Enbârî, *ez-Zâhir fi me’ânî kelimâti’n-nâs*, 1/424.

¹⁶ Ebü’l-Hasen Ali b. İsmâil İbn Sîde, *el-Muhkem ve’l-muhîtu’l-a’zam*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2000), 2/423.

cümlesini buna örnek göstermektedir. “حَرْبٍ” kelimesinin aslen “جُرْ” kelimesinin sıfatı olmasına rağmen mücâvere yoluyla “ضَبِّ” kelimesinin harekesine uygun olarak mecrûr yapıldığını söylemekte ve Cervel b. Evs b. Mâlik el-Hutay’e’nin (öl. 59/678) el-Vâfir bahrinden şu beytini buna örnek vermektedir: ¹⁷

فَيَأْتِكُمْ وَحَيَّةٌ بَطْنٍ وَادٍ هَمُوزٌ ¹⁸ النَّابِ لَيْسَ لَكُمْ بِسَيِّ

Vadinin içinde yaşayan keskin dişli yilandan sakının, onunla başa çıkamazsınız siz

Beyitte geçen “هَمُوزٌ” kelimesi aslen “حَيَّةٌ” kelimesinin sıfatı olmasına rağmen, mücâvere yoluyla öncesinde bulunan “وَادٍ” kelimesine hamledilerek mecrûr olmuştur. Sîbeveyhi de bu beyti delil göstererek hocası el-Halîl b. Ahmed’in mücâvere ile isimlerin mecrûr yapılabilmesi için kelimeler arasında cinsiyet bakımından uyum olması şartına itiraz etmektedir. Zira “هَمُوزٌ” kelimesi aslen müennes olan “حَيَّةٌ” kelimesinin sıfatıdır. Bununla birlikte müzekker olan “وَادٍ” kelimesine mücâvere yoluyla hamledilerek mecrûr yapılmıştır.¹⁹ İbni Cinnî’nin diğer görüşünü, “*el-Cerru bi’l-Mücâvere*” Olgusunu Kısmen veya Tamamen Reddeden Âlimler başlığı altında zikredeceğiz.

İbnü’l-‘Arabî (öl. 543/1148), “جُرْ ضَبِّ حَرْبٍ” - “Harap olmuş kertenkele yuvası” ifadesinin Hz. Peygamberin (s.a.v.) aşağıdaki hadisinin bir parçası olduğunu ifade etmekte ve hadisi *Ahkâmu’l-Kur’ân* adlı eserinde “حَرْبٍ” kelimesiyle birlikte zikretmektedir:²⁰

لَتَرْكَبَنَّ سُنَنَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ شَيْبَرًا بِشَيْبَرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ، حَتَّىٰ لَوْ دَخَلُوا جُرَّ ضَبِّ حَرْبٍ لَدَخَلْتُمُوهُ.

“Sizler elbette karış karış, arşın arşın sizden öncekilerin yolunu takip edeceksiniz. Hatta harap olmuş bir keler deliğine girseler, siz de gireceksiniz.”

Ancak İbnü’l-‘Arabî’nin zikrettiği “حَرْبٍ” kelimesi *Kütübü Sitte* hadis kitaplarında zikredilmemektedir.

Hadis, *Sâhihu’l-Buhârî*’de şöyle geçmektedir:²¹

لَتَتَّبِعَنَّ سُنَنَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ شَيْبَرًا بِشَيْبَرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّىٰ لَوْ دَخَلُوا جُرَّ ضَبِّ تَبِعْتُمُوهُمْ.

Hadis, *Sâhihu Muslim*’de şöyle geçmektedir:²²

لَتَتَّبِعَنَّ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ شَيْبَرًا بِشَيْبَرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ حَتَّىٰ لَوْ دَخَلُوا جُرَّ ضَبِّ لَاتَّبَعْتُمُوهُمْ.

¹⁷ Ebü’l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Munsif li-kitâbi’t-tasrîf*, thk. İbrahim Mustafa & Abdullah Emîn, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Kadîm, 1954), 2/2; İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 3/220.

¹⁸ Zikredilen kaynaklarda “هَمُوزٌ” kelimesi mecrûr olarak geçmektedir. el-Hutey’e’nin divanında ise “هَمُوزٌ” kelimesi yerine “حَيْدٌ” kelimesi mansup olarak geçmektedir. Bk. Nu’mân Muhammed Emîn Tâhâ, *Dîvânu Hutey’e*, (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1987), 179.

¹⁹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü’l-edeb*, 5/86.

²⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü’l-‘Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdulkâdir ‘Atâ, (Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2003), 2/229.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sâhihu’l-Buhârî*, (Dimaşk & Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002), “Kitâbu’l-İ’tisâm bi’l-Kitâbi ve’s-Sünne”, 14 (No. 7320).

²² Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sâhihu Müslim*, (Riyad: Dâru’l-Muğnî li’n-Neşr ve’t-Tevezî’, 1419/1998), “Kitâbu’l-‘İlm”, 3 (No. 2669).

Hadis, Sünenü İbn Mâce'de ise şöyle geçmektedir:²³

لَتَتَّبِعَنَّ سُنَّانَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بَاعًا يَبَاعُ وَذِرَاعًا يَذْرَاعُ وَشِبْرًا يَشِيرُ حَتَّىٰ لَوْ دَخَلُوا فِي جُحْرٍ ضَبَّ لَدَخَلْتُمْ فِيهِ.

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin Sünenlerinde ise bu hadis yer almamaktadır.

el-Kâsânî (öl. 587/1191), "ماء شَنِّ بَارِدٍ" – "Soğuk su kırbaşı" terkinbinde geçen ve suyun sıfatı olduğu için merfû olması gereken "بَارِدٍ" kelimesinin mücâvere ile mecrûr yapıldığını, bu kullanımın Arap keliminde yaygın olduğunu ifade etmektedir. el-Kâsânî ayrıca "جُحْرٌ ضَبَّ خَرَبٍ" – "Yıkılmış kertenkele yuvası" terkinbinde geçen "خَرَبٍ" kelimesinin, yuvanın sıfatı olduğu için merfû olması gerekirken mücâvere yoluyla mecrûr olduğunu söylemektedir.²⁴

"ماء شَنِّ بَارِدٍ" – "Soğuk su kırbaşı" ifadesi, Antere b. Şeddâd el-Absî'nin (öl. 614 dolayları) el-Kâmil bahrinden olan şu beytinde geçmektedir:

كَدَّبَ الْعَتِيقُ وَمَاءَ شَنِّ بَارِدٍ إِنَّ كُنْتُ سَائِلِي غُبُوقًا فَادْهَبِي²⁵

Soğuk kırba suyu ve eski hurmalarla yetin, akşam için benden süt istiyorsan git kendin edin

İbn Cinnî, Antere'nin divanında mecrûr olarak geçen "بَارِدٍ" kelimesini, *Sırru sinâ'ati'l-i'râb* adlı eserinde zamme ile merfû olarak zikretmektedir.²⁶ Beyitte geçen "بَارِدٍ" kelimesi merfû olan "ماء" kelimesinin sıfatıdır. Zira soğuk olan muzâfun ileyh konumunda bulunduğu için kesra ile mecrûr olan kırba değil, zamme ile merfû olan sudur.²⁷

Ebü'l-Bekâ el-Ukberî (öl. 616/1219), mücâvere yoluyla i'râbın Araplarda meşhur olduğunu, bunun hem Kur'ân-ı Kerim hem de Arap keliminde çok sayıda örneği olduğunu, nahivcilerin konuyu eserlerinde ele aldıklarını belirtmektedir.²⁸

İbn Ya'îş (öl. 643/1245), Arapların mücâvereye önem verdiklerini, anlam bakımından aralarında bir uyum olmasa da sıfatları mücâvere yoluyla bir önceki kelimenin i'râbına tâbi kıldıklarını söylemekte ve şu iki örneği vermektedir: "جُحْرٌ ضَبَّ" – "Yıkılmış kertenkele yuvası", "ماء شَنِّ بَارِدٍ" – "Soğuk su kırbaşı". İbn Ya'îş, "خَرَبٍ" – "yıkılmış" kelimesinin anlam olarak "ضَبَّ" – "kertenkele" ismine sıfat olamayacağını, "بَارِدٍ" – "soğuk" kelimesinin de "شَنِّ" – "kırba" ismine sıfat olamayacağını belirtmektedir.²⁹

²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, (Riyad: Dâru'l-Hâdâra li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2015), "Kitâbu'l-Fiten", 17 (No. 3994).

²⁴ Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-senâi' fi tertîbi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvad vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/113.

²⁵ Hamdû Tammâs, *Dîvânu Antere b. Şeddâd*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004), 22.

²⁶ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî, *Sırru sinâ'ati'l-i'râb*, thk. Muhammed Hasen İsmâil; Ahmed Rüşdî Şahâte Âmir, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 2/178.

²⁷ Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Ya'îş b. Ali b. Ya'îş el-Halebî, *Şerhu'l-mufassal li'z-Zemahşerî*, Emîl Bedî' Ya'kûb, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 1/211; el-Kâsânî, *Bedâi'u's-senâi'*, 1/113.

²⁸ Ebü'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *İmlâu mâ menne bihi'r-Rahmân min vucûhi'l-i'râb ve'l-kirâât fi cem'î'i'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1970), 1/ 209.

²⁹ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, 1/211.

İbnü'l-Hâcib (öl. 646/1249), anlam karışıklığına yol açmamak koşuluyla bazen isimlerin bir öncesindeki muzâfun ileyhe lafzen, muzâfa ise manen sıfat olabildiklerini, buna "el-Cerrü bi'l-civâr" denildiğini söylemektedir.³⁰ Meşhur örnekte olduğu gibi; "هَذَا جُرُّ صَبِّ خَرِبٍ". Cümlede yer alan "جُرُّ" muzâf, "صَبِّ" ise muzâfun ileydir. "خَرِبٍ" kelimesi lafzen muzâfun ileyh olan "صَبِّ" kelimesinin, mana olarak ise muzâf olan "جُرُّ" kelimesinin sıfatıdır.³¹

İbn Mâlik (öl. 672/1274), isimlerin mücâvere ile mecrûr olmasına "هَذَا جُرُّ صَبِّ خَرِبٍ" örneğini vermekte ve bunun iki isim arasında hareke bakımından ses uyumu oluşturmak için yapıldığını söylemektedir.³² İbn Mâlik ayrıca "خَرِبٍ" kelimesinin sadece lafızda "صَبِّ" kelimesinin sıfatı olduğunu, mana olarak ise "جُرُّ" kelimesinin sıfatı olduğunu ve mücâvereye sadece anlam karışıklığından emin olduğunda başvurulabileceğini söylemektedir.³³

İbn Âcurrûm, isimlerin mücâvere ile mecrûr yapıldığına "هَذَا جُرُّ صَبِّ خَرِبٍ" cümlesini örnek göstermekte, cümlede geçen "خَرِبٍ" kelimesinin aslen "جُرُّ" isminin sıfatı olmasına rağmen öncesindeki "صَبِّ" kelimesine mücâvere yoluyla hamledilerek mecrûr yapıldığını söylemektedir. Mücâvere ile cer yapma olgusunun sıfatlarda olabileceği gibi te'kidde de olabileceğini söylemekte ve el-Basît bahrinden şu anonim beyti buna örnek vermektedir:³⁴

يَا صَاحِ بَلِّغْ ذَوِي الرِّجَالِ كُلَّهُمْ أَنْ لَيْسَ وَصَلٌ إِذَا انْحَلَّتْ عُرَى الذَّنْبِ

Dostum hanımı olanların hepsine haber ver, erkek iktidarsız olursa birliktelik biter

Beyitte geçen "كُلِّ" kelimesi, mef'ûlün bih olan "ذَوِي" kelimesinin te'kid-i ma'nevîsidir. Ancak mücâvere yoluyla öncesinde yer alan "الرِّجَالِ" kelimesiyle ses uyumu için kesra ile mecrûr yapılmıştır.³⁵ İbn Hişâm el-Ensârî de, te'kidin mücâvere ile mecrûr olabileceğine bu beyti örnek vermektedir:³⁶

Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344), mücâvere yoluyla isimlerin mecrûr yapılmasında Araplardan işitilenlerin (semâ') temel alınması gerektiğini, bu konuda kıyasın geçerli olmayacağını, Araplardan tesniye ve cemî isimlerin mücâvere yoluyla mecrûr kullanımlarının işitilmediği için bunların mecrûr kullanılamayacağını, el-

³⁰ Yûsuf Hasen Ömer, *Şerhu'r-Radiyy 'ale'l-kâfiye*, 2/328.

³¹ el-Müberred, *el-Muktadab*, 4/73.

³² Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik, *Şerhu't-teshîl*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid & Muhammed Bedevî el-Mahtûn, (Giza: Hicr li't-Tibâa' ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1990), 4/80.

³³ İbn Mâlik, *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiye*, thk. Ali Muhammed Mu'avvad & Âdil Ahmed Abdulmevcûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/521-522.

³⁴ er-Ru'aynî, *el-Kevâkibu'd-dürrîyye*, 2/48.

³⁵ Ebû Muhammed Cemaleddîn Abdullah b. Yûsuf İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 2/789; Muhammed M. Abdulhamid, *Şerhu şuzûri'z-zeheb*, 348.

³⁶ Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, *Şerhu şuzûri'z-zeheb fî ma'rifeti kelâmi'l-Arab*, (Kâhire: Dâru't-Telâi', 2004), 348; İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb* 2/789.

Ferrâ'nın da (öl. 207/822) bu görüşte olduğunu ifade etmektedir.³⁷ es-Suyûti de (öl. 911/1505) el-Ferrâ'nın mücâvere konusunda kıyası kabul etmediğini, sadece Araplardan işitilenlerin esas alınması gerektiği görüşünde olduğunu aktarmaktadır.³⁸ Ebû Hayyân el-Endelüsî ayrıca, isimlerin mücâvere ile mecrûr yapılmasının anlam karışıklığına yol açmamak koşuluyla sadece sıfatlar için geçerli olduğunu söylemektedir.³⁹

İbn Hişâm el-Ensârî (öl. 761/1360), isimlerin mücâvere yoluyla mecrûr yapılmasının sıfatlarda ve te'kidde olabileceğini, bununla birlikte bu olgunun sıfatlarda az, te'kidde ise nadir görüldüğünü ifade etmektedir. İbn Hişâm el-Ensârî, sıfatın mücâvere ile mecrûr olduğuna Cünduh b. Hucr b. el-Hâris İmrûülkays'ın (öl. 540 dolayları) et-Tâvîl bahrinden şu beytini örnek vermektedir:⁴⁰

كَأَنَّ أَبَانًا فِي عَرَائِينَ وَيَلِّهِ كَبِيرٌ أَنَا فِي بَجَادٍ مُزْمَلٍ

Sağanak bastırıldığında Eban dağı sanki, çizgili kıyafetine sarınmış ihtiyar biri

Beyitte geçen “مُزْمَلٌ” kelimesi aslen “كَأَنَّ”nin haberi olup ref konumunda bulunan “كَبِيرٌ” kelimesinin sıfatıdır. Ancak mücâvere yoluyla öncesinde yer alan “بَجَادٍ” kelimesiyle ses uyumu için kesra ile mecrûr yapılmıştır.

Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî (öl. 1093/1682) de mücâvere yoluyla cer olgusunun az sayıda sıfatta görüldüğünü, te'kidde mücâverenin ise sadece bir beyitte görüldüğünü söyleyip yukardaki beyti buna örnek vermektedir.⁴¹

İbn Akîl (öl. 769/1367), anlam karışıklığına yol açmamak şartıyla (*Emnü'l-lübs*) aslen cer konumunda bulunmayan bir ismin aralarında atıf harfi olmaksızın mücâvere yoluyla kendisinden önceki mecrûr ismin i'rabını alabileceğini söylemekte ve buna, “هَذَا جُحْرٌ صَبَّ خَرَبٍ” örneğini vermektedir. Ayrıca, Zâriyât sûresinin 58. âyetinde geçen “الْمَتِينُ” kelimesinin Süleymân b. Mihrân el-A'meş (öl. 148/765) ve diğerlerinin kıraatine göre bir öncesindeki “الْقُوَّةُ” kelimesine mücâvere ile hamledilerek mecrûr okunduğunu örnek vermektedir.⁴²

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ.

“Şüphesiz rızkı veren, sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah'tır.”⁴³

³⁷ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab* thk. Receb 'Usmân Muhammed, (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 4/1913; İbn Akîl, *el-Müsâ'id 'alâ teshîli'l-fevâid*, 2/403.

³⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Metâli'u's-sa'ide fi şerhi'l-ferîde fi'n-nahv ve's-sarf ve'l-hatt*, thk. Nebhân Yâsîn Hüseyin, (Bağdad: Dâru'r-Risâle li't-Tibâ'a, 1977), 2/106.

³⁹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhîd*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 3/452.

⁴⁰ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb*, 2/788-789.

⁴¹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, 5/93.

⁴² İbn Akîl, *el-Müsâ'id 'alâ teshîli'l-fevâid*, 2/403.

⁴³ Kur'an Yolu, 23 Mart 2020, ez-Zâriyât 51/58.

Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Suyûtî (öl. 911/1505), et-Tavîl bahrinden anonim olan şu beyti mücâvereye örnek göstermektedir:⁴⁴

وَمَا هَاجَ هَذَا الشُّوقَ إِلَّا حَمَامَةٌ تَعَنَّتْ عَلَى حَصْرَاءَ سُمرٍ فَيُودُهَا

Bu şevki uyandıran bir ağaç üzerinde öten paça tüyleri esmer bir güvercinden başkası değildir

es-Suyûtî, beyitte geçen "سُمرٍ" kelimesinin "حَمَامَةٌ" kelimesinin sıfatı olarak merfû' olabileceği gibi, mücâvere yoluyla cer konumunda bulunan "حَصْرَاءَ" kelimesine hamledilerek mecrûr da olabileceğini söylemektedir. Ebû Alî el-Kâlî (öl. 356/967) ise, *Kitâbu'l-emâlî* adlı eserinde "سُمرٍ" kelimesini "حَمَامَةٌ" kelimesinin sıfatı olarak merfû' zikretmiştir.⁴⁵

Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, Düreyd b. es-Sımma'nın (öl. 8/630) et-Tavîl bahrinden şu beytini mücâvereye örnek vermektedir:⁴⁶

فَطَاعَنْتُ عَنْهُ الخَيْلَ حَتَّى تَبَدَّدْتُ وَحَتَّى عَلَانِي خَالِكُ اللُّونِ أَسْوَدِ

Onun için süvarilerle savaştım dağılıncaya kadar onlar ve boyayıncaya kadar beni koyu siyah kanlar

Beyitte geçen "أَسْوَدِ" kelimesi aslen merfû' olan "خَالِكُ" kelimesinin sıfatı olmasına rağmen, mücâvere yoluyla öncesinde bulunan "اللُّونِ" kelimesine hamledilerek mecrûr olmuştur.

eş-Şinkîî (öl.1393/1974), isimlerin mücâvere ile mecrûr yapılmasının Arapçanın üsluplarından bir üslup olduğunu, bu olgunun apaçık Arap lisanı ile nazil olan Kur'ân-ı Kerimde de yer aldığını söylemekte ve Zürrümme'nin el-Basît bahrinden şu beytini buna örnek vermektedir:⁴⁷

ثُرَيْبِكَ سِنَّةٌ وَجِهٌ غَيْرٌ 48 مُقْرِفَةٌ مَلْسَاءٌ لَيْسَ بِهَا خَالٌ وَلَا نَدْبٌ

Sana pürüzsüz güzel simasını göstermekte, ne bir yara vardır onda ne de leke

Beyitte geçen "غَيْرٌ" kelimesi mücâvere ile mecrûr olmuştur. Kelime aslında mef'ûlün bih olduğu için fetha ile mansub olan "سِنَّةٌ" kelimesinin sıfatıdır.⁴⁹ eş-Şinkîî

⁴⁴ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi' fî şerhi cem'î'l-cevami'* thk. Abdulâl Sâlim Mekram, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), 3/279.

⁴⁵ Ebû Alî İsmâil b. el-Kâsım el-Kâlî, *Kitâbu'l-emâlî*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 1/5.

⁴⁶ Ömer Abdurresûl, *Dîvânu Düreyd b. es-Sımma*, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 64; Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, 5/91.

⁴⁷ Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî eş-Şinkîî, *Edvâü'l-beyân fî idâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, İsrâf: Bekr b. Abdillâh Ebû Zeyd, (Mekketü'l-Mükerreme: Dâru Alemi'l-Fevâid li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1426 h.), 2/12.

⁴⁸ Zikredilen kaynakta "غَيْرٌ" kelimesinin mücâvere ile mecrûr olduğu söylenirken, Zürrümme'nin dîvânında kelime zamme ile merfû olarak geçmektedir. Bk. Abdulkuddûs Ebu Sâlih, *Dîvânu Zürrümme*, 1/29.

⁴⁹ Ebû Bekr el-Enbârî, *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*, 1/424; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'ânî'l-Kur'ân*, (Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1983), 2/74.

ayrıca mücâvereye Ebû Ümâme Nâbiğa ez-Zübyânî'nin (öl. 605 dolayları) el-Basît bahrinden şu beytini de örnek vermektedir:⁵⁰

لَمْ يَبْقَ إِلَّا أَسِيرٌ غَيْرُ مُنْقَلَبٍ أَوْ مُوتِقٍ فِي جِبَالِ الْقَوْمِ مَجْنُوبٍ

Esir alındı herkes kimse serbest kalmadı çekilen deve misali düşman ipleriyle bağlı

Beyitte geçen “موتق” kelimesi mücâvere ile mecrûr olmuştur. Kelime aslında zamme ile merfû olan “أسير” kelimesine ma'tûfdur.

eş-Şinkîtî, Arapçada isimlerin mücâvere ile mecrûr yapıldığına şahit olarak çok sayıda âyet ve şiir örneği verdikten sonra, bu olguyu reddedenlerin veya zaruret gerekçesiyle sadece şiirde olabileceğini söyleyenlerin iddiasının geçersiz olduğunu belirtmektedir.⁵¹ Örneğin, isimlerin mücâvere ile mecrûr yapılmasını Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın (öl. 311/923) kabul etmediğini, Arap kelamı ve Kur'ân-ı Kerim'de sabit olan bu durumu ez-Zeccâc'ın inkar etmesinin, meseleye tam vâkîf olmadığını gösterdiğini söylemektedir.⁵²

2. 2. “el-Cerru bi'l-Mücâvere” Olgusunu Kısmen veya Tamamen Reddeden Âlimler

ez-Zeccâc, mücâvere ile isimlerin mecrûr yapılmasının Kur'ân-ı Kerimde yer almadığını, bunun sadece şiir zaruretinden dolayı olabileceğini ifade etmektedir.⁵³ Ebu Ca'fer en-Nehhâs (öl. 338/950), ne Kur'ân-ı Kerimde ne de Arap kelamında bir kelimenin mücâvere ile mecrûr yapılmasının doğru olmadığını, Araplardan işitildiği söylenen “هَذَا جُرُضٌ صَبِّ خَرِبٍ” cümlesinin şaz bir kullanım olduğunu ve hata bakımından “ikvâ - الإقواء”⁵⁴ ile eş değerde olduğunu belirtmektedir.⁵⁵

es-Sîrâfî (öl. 368/979), “هَذَا جُرُضٌ صَبِّ خَرِبٍ” cümlesinde yer alan “خَرِبٍ” kelimesinin mecrûr olduğunu, ancak bunun mücâvere yoluyla değil, “مَرَزْتُ بِرَجُلٍ حَسَنٍ الْوَجْهَ مِنْهُ” – “Yüzü güzel olan bir adama uğradım.” örneğinde olduğu gibi sebebi sıfat olarak mecrûr olduğunu söylemektedir. es-Sîrâfî cümlelerin aslının; “هَذَا جُرُضٌ صَبِّ خَرِبٍ الْجُرُضُ مِنْهُ” şeklinde olduğunu, manası açık olup bir karışıklığa yol açmadığı için harfi cer ve zamirin (مِنْهُ) hazfedildiğini, daha sonra cümle başında geçtiği için tekrar eden (الْجُرُضُ) kelimesinin de hazfedildiğini, “خَرِبٍ” kelimesinin bir öncesinde yer alan “صَبِّ”

⁵⁰ eş-Şinkîtî, *Edvâü'l-beyân fi îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, 2/12; Ahmed b. Yûsuf es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-mesûn fi 'ûlûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd, (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, ts.), 4/212.

⁵¹ eş-Şinkîtî, *Edvâü'l-beyân fi îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, 2/17.

⁵² eş-Şinkîtî, *Edvâü'l-beyân fi îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, 2/12.

⁵³ Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, thk. Abdulcelîl Abduh Çelebî, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 2/153; Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 3/453.

⁵⁴ İkvâ: Şiirde kafiyelerin son harfinde görülen hareke farklılığıdır. Bir beytin kafiyesinin kesra harekesiyle, diğerinin zamme harekesiyle son bulması gibi. Detaylı bilgi için bk. Mecdî Vehbe & Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-Arabiyye fi'l-lugati ve'l-edeb*, (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1984), 57.

⁵⁵ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil en-Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'ân*, thk. Züheyr Gâzi Zâhid, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1985), 1/307.

kelimesinin değil, bir sonrasında yer alıp hazfedilmiş olan “الجُرُّ” kelimesinin sebebi sıfatı olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶

İbn Hâleveyh (öl. 370/980), isimlerin mücâvere ile mecnûr yapılmasının hatalı bir kullanım olduğu için Kur’ân-ı Kerimde yer alamayacağını, zaruret sebebiyle sadece şiirde olabileceğini ifade etmektedir.⁵⁷

İbn Cinnî, *el-Hasâis* adlı eserinde “هَذَا جُرُّ ضَبِّ خَرِبٍ” cümlesinde geçen “خَرِبٍ” kelimesinin mecnûr olduğunu, ancak bunun mücâvere ile değil, “مَرَزْتُ بِرَجُلٍ قَائِمٍ أَبُوهُ” – “Babası ayakta olan bir adama uğradım.” örneğinde olduğu gibi sebebî sıfat olarak mecnûr olduğunu belirtmektedir. İbn Cinnî, “خَرِبٍ” kelimesinin lafız olarak “ضَبِّ” kelimesinin sıfatı gibi gözüke de anlam olarak kendisinden sonra gelip hazfedilen “جُرُّ” kelimesinin sıfatı olduğunu söylemektedir. Zira cümlenin aslı; “هَذَا جُرُّ ضَبِّ خَرِبٍ” şeklindedir. İbn Cinnî, meselenin örnek verip açıklamaya gerek kalmayacak kadar anlaşılır olduğunu söylese de kısa bir açıklama yapmaktadır. Cümlenin manası anlaşıldığı için (هُ) zamirine muzâf olan “جُرُّ” kelimesi hazfedilmiş, bu durumda “هُ” zamiri “جُرُّ” konumuna geçmiş, “هُ” zamiri merfû’ olunca müstetir olmuş ve cümle; “هَذَا جُرُّ ضَبِّ خَرِبٍ” şeklini almıştır.⁵⁸ Kısacası, “خَرِبٍ” kelimesi “ضَبِّ” kelimesinin sıfatı gibi gözüke de aslında kendisinden sonra gelip hazfedilen “جُرُّ” kelimesinin sıfatıdır. Ebû Hayyân el-Endelüsî, es-Sîrâfî ve İbn Cinnî’nin yorumlarının gereksiz zorlama yorumlar olduğunu, Araplardan “هَذَا جُرُّ ضَبِّ خَرِبٍ الْجُرُّ مِنْهُ” gibi cümleler işitilmediğini söylemektedir. Ebû Hayyân’a göre “خَرِبٍ” kelimesi mücâvere ile mecnûrdur, cümlede isim veya zamir hazfi yoktur.⁵⁹

el-Cüveynî (öl. 478/1085), ne Kur’ân-ı Kerim ne de fasih Arap keliminde mücâvere ile mecnûr olan kelime bulunmadığını, konu ile ilgili zikredilen örneklerin sözlerine itimat edilmeyen bazı Arapların şaz kullanımları olduğunu söylemektedir.⁶⁰ el-Cüveynî, böyle bir iddianın gramer kurallarını yok saymak hükmünde olduğunu söylemektedir.⁶¹

et-Tabersî (öl. 548/1154), söz sahibi nahiv âlimlerinin Arap keliminde mücâvere ile i’rabî câiz görmediklerini söylemekte, ancak bunların kimler olduğunu zikretmemektedir.⁶²

Ebü’l-Berekât el-Enbârî (öl. 577/1181), “هَذَا جُرُّ ضَبِّ خَرِبٍ” örneğinde olduğu gibi Arapçada mücâvere yoluyla isimlerin mecnûr yapılmasının şaz bir olgu olduğunu,

⁵⁶ es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’ fî şerhi cem’i’l-cevami’*, 4/305.

⁵⁷ Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed İbn Hâleveyh, *İrâbu’l-kirââtî’s-seb’i ve ’ileluhâ*, thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-Useymîn, (Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1992), 1/143.

⁵⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/192.

⁵⁹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü’l-edeb*, 5/89.

⁶⁰ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer İbnü’l-Hâcib, *Emâlî İbni’l-Hâcib*, thk. Fahr Süleymân Sâlih Kadâra (Beyrut: Dâru’l-Cîl; Amman: Dâru Ammâr, ts.), 1/280.

⁶¹ İmâmu’l-Harameyn Ebü’l-Me’âlî Abdulmelik b. Abdullah b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli’l-fikh*, thk. Abdulazîm ed-Dîb, (Devletü Katar, 1399 h.), 1/550.

⁶² Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Ülûm, 2006), 3/238.

örneklerinin çok az olması sebebiyle bunların temel alınıp üzerine kaide bina edilemeyeceğini söylemektedir.⁶³

el-Âmidî (öl. 631/1233), isimlerin mücâvere ile mecrûr yapılması kabul edilse bile bunun sadece şiir zarureti için geçerli olabileceğini belirtmektedir.⁶⁴

el-Alûsî (öl. 1270/1854), isimlerin mücâvere ile mecrûr yapılmasının lahn olduğunu, bunun zaruret sebebiyle sadece şiirde olabileceğini, Allah'ın kelamının bundan tenzih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁵

Çağdaş dilbilimcilerden Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî isimlerin mücâvere ile mecrûr yapılmasının Arap dilinin kurallarına uymayan şaz kullanımlar olduğunu, Arapçayı muhafaza edip gramer kurallarını korumak için bu ve benzeri kullanımlardan uzak durulması gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁶

3. "el-Cerru bi'l-Mücâvere" Olgusunun Kur'ân-ı Kerimden Örnekleri

Daha önce âlimlerin bir kısmının "el-Cerru bi'l-mücâvere" olgusunun hem Cahiliye dönemi Arap şiiri hem de Kur'ân-ı Kerim âyetlerinde yer aldığı görüşünü desteklediklerini gördük. Bu başlık altında, "el-Cerru bi'l-mücâvere" olgusuna Kur'ân-ı Kerim'den örnekler verip âlimlerin ilgili âyetler hakkındaki görüşlerine yer vereceğiz.

3. 1. Mâide Sûresi 6. Âyet:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ.

"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın)"⁶⁷

Kur'ân-ı Kerimde mücâvere yoluyla isimlerin mecrûr yapılmasıyla ilgili tartışma en çok bu âyetinde geçen "أَرْجُلُ" kelimesinin harekesi hakkında olmuştur. Gerek nahivciler gerekse müfessirler fikhî boyutu da olan konuyla ilgili detaylı bilgiler vermişlerdir.

Ebü 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (öl. 209/824), Arap kelimelerinde isimlerin mücâvere ile mecrûr yapıldığını, abdest âyeti olarak bilinen Mâide sûresinin 6. âyetinde geçen "أَرْجُلُ" kelimesinin mücâvere yoluyla "رُءُوسُ" kelimesine hamledilerek

⁶³ Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf fî mesîli'l-hilâf beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, thk. Cevdet Mebrûk Muhammed Mebrûk, (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.), 489.

⁶⁴ Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzâk Affî, (Riyad: Dâru's-Sumey'î li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003), 3/79.

⁶⁵ Şihâbuddîn Ebü's-Senâ Mahmûd b. Abdillâh el-Alûsî, *Rûhu'l-me'âni fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, thk. Mâhir Habbûş, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2010), 7/64.

⁶⁶ Ahmed Tâlib el-İbrâhîmî, *Âsâru'l-İmâm Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1997), 2/44.

⁶⁷ el-Mâide, 5/6.

mecrûr okunabileceğini, bununla birlikte hüküm olarak ayakların da yıkanmasının gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁸

el-Ahfeş el-Evsat (öl. 215/830), âyette geçen “أَزْجُلُ” kelimesinin mansub okunmasının daha uygun olacağını, bununla birlikte mücâvere yoluyla “رُؤُوسٍ” kelimesine hamledilerek mecrûr da okunabileceğini, ancak bu durumun sadece lafızla ilgili olduğunu, mana olarak ayakların da yıkanması gerektiğini belirtmektedir. Arap kelimelerinde isimlerin mücâvere ile mecrûr yapılabildiğine “هَذَا جُرُزٌ صَبَّ خَرِبٍ” örneğini vermektedir.⁶⁹

en-Nehhâs, âyette geçen “أَزْجُلُ” kelimesini, kıraat alimlerinden Ebû Ruveym Nâfi' (öl. 169/785), Âsım el-Cahderî (öl. 128/746), Ebû İmrân İbn Âmir (öl. 118/736) ve Alî b. Hamza el-Kisâî'nin (öl. 189/805) “وَجُوءٌ” kelimesine atfederek “lam” harfinin fethasıyla okuduklarını, Ebû Ma'bed Abdullah İbn Kesîr (öl. 120/738), Hamza b. Habîb (öl. 156/773) ve Ebû 'Amr Zebbân b. el-Alâ'nın (öl. 154/771) ise “أَزْجُلُ” kelimesini mücâvere yoluyla “رُؤُوسٍ” kelimesine hamlederek “lam” harfinin kesrasıyla okuduklarını aktarmaktadır.⁷⁰

Ebû Ca'fer Alî et-Tûsî (öl. 460/1067) atif harflerinden sonra gelen isimlerin mücâvere ile mecrûr yapılamayacağını, dolayısıyla “أَزْجُلُ” kelimesinin mücâvere yoluyla meksûr okunmasının doğru olmadığını söylemektedir. et-Tûsî ayrıca atif dışında yapılacak mücâverenin anlam karışıklığına yol açmaması gerektiğini belirtmektedir.⁷¹

ez-Zemahşerî (öl. 538/1144), âyette geçen “أَزْجُلُ” kelimesinin su ile yıkanması gereken uzuvlardan olduğunu, bununla birlikte mecrûr olan “رُؤُوسٍ” kelimesine mücâvere yoluyla hamledilmesinin ayaklar yıkanırken fazla su harcanmamasına, sanki mesh ediliyor gibi suyun iktisatlı kullanılmasına işaret olduğunu ifade etmektedir.⁷² ez-Zemahşerî, mücâvere ile isimlerin mecrûr yapılmasına, Ebû Mâlik Gıyâs b. Gavs el-Ahtal'ın (öl. 92/711) el-Basîr bahrinden şu beytini örnek vermektedir:⁷³

⁶⁸ Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, thk. Fuat Sezgin, (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.), 1/155.

⁶⁹ Ebü'l-Hasen Sa'îd b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat, *Me'âni'l-Kur'ân*, thk. Hüdâ Mahmûd Kurâ'a, (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1990), 1/277.

⁷⁰ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl en-Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî, (Mekketü'l-Mükerreme: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ Merkezi İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1988), 2/272; Muhammed el-Emîn Abdullah el-Üremmî el-Herevî, *Tefsîrû hadâiki'r-ravh ve'r-reyhân fî revâbî 'ulûmi'l-Kur'ân*, İşrâf. Hâşim Muhammed Alî Hüseyin Mehdî, (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necâd, 2001), 7/141.

⁷¹ Ebû Ca'fer et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 3/453.

⁷² Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd & Ali Muhammed Mu'avvad, (Riyâd: Mektebetü'l-'Ubeykan, 1998), 2/205.

⁷³ ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnussûd, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 2/331; Mehdî Muhammed Nâsiruddîn, *Dîvânu'l-Ahtal*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 168.

وَالْمُطْعَمُونَ إِذَا هَبَّتْ شَامِيَةٌ تُرْجِي الْجَهَامَ سَدِيفَ الْمُرْبَعِ الْوَارِي

Şam tarafından yağmur taşıyan rüzgârlar estiğinde, cömertler ziyafet verir besili deve etleriyle

ez-Zemahşerî, beyitte geçen “الْوَارِي” kelimesinin “سَدِيفَ” kelimesinin sıfatı olarak mansub olabileceği gibi, mücâvere yoluyla öncesinde bulunan “الْمُرْبَعِ” kelimesine hamledilerek mecrûr da yapılabileceğini söylemektedir.

el-Kurtubî (öl. 671/1273) “أَرْجُلٌ” kelimesinin mücâvere yoluyla “رُؤُوسٌ” kelimesine sadece lafız olarak atfedildiğini, mana olarak ayakları yıkamanın sabit olduğunu ifade etmektedir.⁷⁴

el-Beyzâvî (öl. 685/1286), âyette geçen “أَرْجُلٌ” – “ayaklar” kelimesinin cumhur ulema tarafından “فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ” cümlesine atfedilerek fetha ile mansub okunduğunu, bazı kıraatlere göre ise mücâvere yoluyla mecrûr yapılarak “أَرْجُلَكُمْ” şeklinde kesralı okunduğunu, bunun Kur’ân-ı Kerim ve Arap şiirinde çok sayıda örneği olduğunu belirtmektedir.⁷⁵

Atıf harfinden sonra gelen isimlerin de mücâvere ile mecrûr olabileceğini söyleyen İbn Âcurrûm âyette geçen “أَرْجُلٌ” kelimesinin mücâvere yoluyla “رُؤُوسٌ” kelimesine hamledilerek mecrûr okunabileceğini, bu durumda “أَرْجُلٌ” kelimesinin mücâvereden kaynaklanan kesra harekesi ile meşgul olması sebebiyle mukadder fethayla mansub olduğunu ifade etmektedir.⁷⁶

İbn Hişâm’a göre, ma’tûf isimler mücâvere ile mecrûr olamazlar, zira atıf harfi birbirine komşu olan iki isim arasında engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla “أَرْجُلٌ” kelimesinin mücâvere ile mecrûr okunması şazdır, sahih olanı fetha ile mansub okunmasıdır.⁷⁷

İbn Kesîr (öl. 774/1373), âyette geçen “أَرْجُلَكُمْ” –kelimesinin bazı kıraatlere göre öncesinde geçen “رُؤُوسٌ” ifadesiyle ses uyumu sağlamak için kesra ile mecrûr okunduğunu, Arapçada mücâvere yoluyla isimlerin mecrûr yapılmasının çok yaygın olduğunu söylemektedir.⁷⁸

et-Teftâzânî (öl. 792/1390), âyette geçen “أَرْجُلٌ” kelimesinin “وُجُوهٌ” kelimesine atfedilerek mansûb okunabileceği gibi, mücâvere yoluyla “رُؤُوسٌ” kelimesine hamledilerek mecrûr da yapılabileceğini söylemekte ve Züheyr b. Ebî Sülmâ’nın (öl.

⁷⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Ebû Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi’u li-ahkâmi’l-Kur’ân ve’l-mübeyyinü li-mâ tezammenehu mine’s-sünneti ve âyi’l-Furkân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 2006), 7/347.

⁷⁵ Nâsirüddîn Ebû’l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl el-ma’rûf bi Tefsîri’l-Beydâvî*, thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar’aşlî, (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî; Müessesetü’t-Târihi’l-Arabî, ts.), 2/117.

⁷⁶ er-Ru’aynî, *el-Kevâkibu’d-dürrîyye*, 2/48.

⁷⁷ Muhammed M. Abdulhamîd, *Şerhu şuzûri’z-zeheb*, 347-348.

⁷⁸ Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl İbn Kesîr ed-Dimaşkî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed; Muhammed es-Seyyid Reşâd vd. (Giza: Müessesetü Kurtuba; Mektebetü Evlâdi’s-Şeyh li’t-Türâs, 2000), 5/109.

13/609) el-Kâmil bahrinden şu beytini ma'tûf isimlerin de mücâvere yoluyla mecrûr olabileceğine şâhid göstermektedir: ⁷⁹

لَعِبَ الزَّمَانُ بِهَا وَعَيَّرَهَا بَعْدِي سَوَافِي الْمَوْرِ وَالْقَطْرِ

Zaman oynadı diyarın kalıntılarıyla ve değiştirdi, yokluğumda rüzgârlar savurdu toprakları yağmurlar ıslattı

Beyitte geçen “الْقَطْرِ” kelimesi fâil olduğu için ref' konumunda bulunan “سَوَافِي” kelimesine ma'tûf olmasına rağmen mücâvere yoluyla mecrûr yapılmıştır.

Âyette geçen “أَرْجُلٌ” kelimesinin mahzûf bir fiile müte'allik olan mahzûf bir harfi cer ile mecrûr olduğunu söyleyen âlimler de vardır. Bu durumda âyet; “وَأَفْعَلُوا بِأَرْجُلِكُمْ” – “Yıkama işini ayaklarınıza da yapın” takdirinde olur.⁸⁰

3. 2. Hûd Sûresi 26. Âyet:

وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْيَوْمِ.

“Doğrusu ben, başınıza gelecek can yakıcı bir günün azabından korkuyorum.”⁸¹

Âyette geçen “الْيَوْمِ” kelimesi mücâvere ile mecrûrdur. Kelime aslında nasb konumunda bulunan “عَذَابٌ” kelimesinin sıfatı olduğu için fetha ile mansub olması gerekiyordu.⁸² Kur'ân-ı Kerimde “الْيَوْمِ” kelimesinin, “عَذَابٌ” kelimesinin sıfatı olarak kullanıldığını gösteren çok sayıda âyet olması bu görüşü desteklemektedir.⁸³ Örneğin Âl-i İmrân sûresinin 177. âyetinde yer alan “الْيَوْمِ” kelimesi, “عَذَابٌ” kelimesinin sıfatıdır:

إِنَّ الَّذِينَ اسْتَرَوْا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ.

“İmanı küfürle değiştirenler, şüphesiz Allah'a bir zarar veremeyeceklerdir. Onlar için elem verici bir azap vardır.”⁸⁴

3. 3. Hûd Sûresi 84. Âyet:

وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّجِيطٍ.

“Doğrusu hakkınızda kuşatıcı bir azap gününden de korkuyorum.”⁸⁵

eş-Şinkîti, âyette geçen “مُّجِيطٍ” kelimesinin aslen “عَذَابٌ” kelimesinin sıfatı olmasına rağmen, öncesinde bulunan “يَوْمٍ” kelimesine mücâvere yoluyla hamledilerek mecrûr olduğunu ifade etmektedir.⁸⁶ Ahmed b. Yûsuf es-Semîn el-Halebî (öl. 756/1355), “مُّجِيطٍ” – “kuşatıcı” kelimesinin aslen “يَوْمٍ” kelimesinin değil, “عَذَابٌ” kelimesinin sıfatı olduğunu, kuşatıcılığın anlam olarak “عَذَابٌ” kelimesine daha uygun

⁷⁹ Ali Hasen Fâ'ûr, *Dîvânü Züheyr b. Ebî Sülmâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 54; Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu't-telvîh ale't-tevdîh li-metni't-tenkîh fi usûli'l-fikh*, thk. Zekeriyâ 'Umeyrât, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/221.

⁸⁰ el-Herevî, *Tefsîrû hadâiki'r-ravh ve'r-reyhân*, 7/141.

⁸¹ Hûd, 11/26.

⁸² el-Alûsî, *Rûhu'l-me'âni*, 11/413; Ahmed b. Muhammed Şihâbuddîn el-Hafâcî, *Hâşiyetü's-Şihâb el-müsemmâ inâyetü'l-kâdî ve kifâyetü'r-râdî 'alâ tefsîri'l-Beydâvî*, (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 5/90.

⁸³ eş-Şinkîti, *Edvâü'l-beyân fi idâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, 2/16.

⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/177.

⁸⁵ Hûd, 11/84.

⁸⁶ eş-Şinkîti, *Edvâü'l-beyân fi idâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, 2/16.

olduğunu, bununla birlikte mücâvere ile “يَوْمَ” kelimesine hamledilerek mecrûr yapıldığını aktarmaktadır.⁸⁷

3. 4. Yûsuf Sûresi 18. Âyet:

وَجَاؤُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ

“Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler.”⁸⁸

el-Halîl b. Ahmed, âyette geçen “كَذِبٍ” kelimesinin mücâvere ile mecrûr yapıldığını, kelimenin aslen “hal” konumunda bulunduğu için mansub olduğunu, âyetin “وَجَاؤُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبًا” te’vîlinde olduğunu söylemektedir.⁸⁹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, cumhur ulemanın “كَذِبٍ” kelimesini “دَمٍ” kelimesinin sıfatı yaparak mecrûr okuduklarını, “كَذِبٍ” kelimesinin mahzuf “ذِي” kelimesinin muzâfun ileyhi-olabileceği gibi, “hal” ögesi olarak mansub da olabileceğini “كَذِبًا” söylemektedir.⁹⁰ ez-Zemahşerî, âyette geçen “كَذِبٍ” kelimesinin “hal” olarak “كَذِبًا” şeklinde de okunduğunu, bu taktide âyetin; “جَاؤُوا بِهِ كَاذِبِينَ” – “Onu yalan söyleyerek getirdiler” te’vîlinde olduğunu ifade etmektedir.⁹¹

“Hal” ögesinin mücâvere ile mecrûr yapıldığına Ebû Kebîr el-Hüzelî’nin (öl. 10/631) el-Kâmil bahrinden olan şu beytini örnek verebiliriz: ⁹²

حَمَلْتُ بِهِ فِي لَيْلَةٍ مَرْوُودَةٍ كَرْهًا وَعَقْدُ نِطَاقِهَا لَمْ يُحَلِّ

Korkarak hamile kaldı ona (çocuğuna) bir gece istemeye istemeye, örtündüğü örtü dahi inmeden yere

Beyitte geçen “مَرْوُودَةٍ” kelimesi, öncesindeki “لَيْلَةٍ” kelimesine mücâvere yoluyla hamledilerek mecrûr olmuştur. Kelime aslında cümlede “hal” konumunda bulunduğu için mansuptur. Sâhibü’l-hâl ise “حَمَلْتُ” fiilinin fâili olan müstetir “هي” zamiridir. Bununla birlikte “مَرْوُودَةٍ” kelimesi mecaz olarak “لَيْلَةٍ” kelimesinin sıfatı da olabilir.

3. 5. Tâhâ Sûresi 80. Âyet:

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ

“Ey İsrâiloğulları! Böylece sizi düşmanınızdan kurtardık ve Tûr’un sağ tarafında sizinle sözleştik.”⁹³

ez-Zemahşerî, âyette geçen “الْأَيْمَنِ” kelimesinin mücâvere ile mecrûr olarak da okunduğunu söylemekte ve mücâvere konusunun temel şâhidi olan “هَذَا جُحْرٌ ضَبِّ خَرَبٍ” – “Bu, harap olmuş bir kertenkele deliğidir.” cümlesini örnek vermektedir.⁹⁴ Ebû Hayyân el-Endelüsî, ise “الْأَيْمَنِ” kelimesini mücâvere sebebiyle değil, cer konumunda bulunan “الطُّورِ” kelimesinin sıfatı olduğu için mecrûr okunduğunu, bunun ise şaz bir

⁸⁷ es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü’l-mesûn*, 4/213.

⁸⁸ Yûsuf, 12/18.

⁸⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-cümel fi’n-nahv*, 175.

⁹⁰ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhît*, 5/289.

⁹¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/262.

⁹² Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî, *Şerhu dîvâni’l-hamâse li-Ebî Temmâm*, thk. Garîd eş-Şeyh, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003), 1/66.

⁹³ Tâhâ, 20/80.

⁹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/100.

kıraat olduğunu, “الْأَيْمَنَ” kelimesini “جَانِبَ” kelimesine sıfat yapılarak mansub okunmasının daha doğru olduğunu ifade etmektedir.⁹⁵

3. 6. Zâriyât Sûresi 58. Âyet:

إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ.

“Şüphesiz rızkı veren, sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah’tır.”⁹⁶

Cumhur ulema, âyette geçen “الْمَتِينُ” kelimesinin, “إِنَّ”nin haberi olan “الرَّزَّاقُ” isminin sıfatı olarak merfû’ olduğu görüşündedir. el-A’meş ve Yahyâ b. Vessâb (öl. 103/721) ise “الْمَتِينُ” kelimesinin, “الْقُوَّةُ” kelimesinin sıfatı olduğu görüşündedirler. Gerekçeleri ise; “الْقُوَّةُ” ismi hakiki müennes değildir, bu nedenle sıfatı müzekker gelebilir. el-A’meş ve Yahyâ b. Vessâb, “الْمَتِينُ” kelimesinin mücâvere yoluyla mecrûr da yapılabileceğini belirtmektedirler.⁹⁷ el-Halîl b. Ahmed de “الْمَتِينُ” kelimesinin mücâvere yoluyla mecrûr olduğunu söylemektedir.⁹⁸

3. 7. Burûc Sûresi 15. Âyet:

وَهُوَ الْعَفُورُ الْوَدُودُ، ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ، فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ.

“Çok bağışlayan, sevgisi geniş, arşın sahibi, şanı yüce, dilediğini yapan yalnız O’dur.”⁹⁹

el-Halîl b. Ahmed, âyette geçen “الْمَجِيدُ” kelimesinin mücâvere ile mecrûr olduğunu, “هَذَا جُرُ صَبِّ حَرْبٍ” örneğinde olduğu gibi Arap kelimelerinde isimlerin mücâvere ile mecrûr yapılabildiğini söylemektedir.¹⁰⁰

İbn Mücâhid (öl. 324/936), “الْمَجِيدُ” kelimesini İbn Kesîr, Nâfi’, Amr b. Alâ’, İbn Âmir ve Âsım’ın zamme ile merfû’ okuduklarını, Hamza b. Habîb ve el-Kisâî’nin ise kesra ile mecrûr okuduklarını nakletmektedir.¹⁰¹

İbn Hâleveyh, “الْمَجِيدُ” kelimesinin hem zamme ile merfû’ hem de kesra ile mecrûr okunduğunu söylemektedir. Zamme ile merfû’ okuyanlar kelimenin, “الْعَفُورُ الْوَدُودُ” gibi Allah’ın (c.c.) sıfatı olduğunu, kesra ile mecrûr okuyanlar ise “الْعَرْشِ” kelimesinin sıfatı olduğunu söylemektedirler.¹⁰²

Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045), âyette geçen “الْمَجِيدُ” kelimesini mücâvere yoluyla “الْعَرْشِ” kelimesine hamlederek mecrûr okuyanlar olduğunu, ancak buna,

⁹⁵ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhît*, 6/246.

⁹⁶ ez-Zâriyât, 51/58.

⁹⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-cümel fi’n-nahv*, 175; es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü’l-mesûn*, 10/60-61; el-Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 3/90; Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed İbn Hâleveyh, *Muhtasar min şevâzî’l-Kur’ân min kitâbi’l-bedî’*, (Kahire: Mektebetü’l-Mütenebbî, ts.), 146; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *Müşkilü i’râbi’l-Kur’ân*, thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1984), 2/689.

⁹⁸ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-cümel fi’n-nahv*, 175.

⁹⁹ el-Burûc, 85/14-16.

¹⁰⁰ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-cümel fi’n-nahv*, 175.

¹⁰¹ İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-seb’a fi’l-kirâât*, thk. Şevkî Dayf, (Kahire: Dâru’l-Me’ârif, ts.), 678.

¹⁰² Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed İbn Hâleveyh, *el-Hucce fi’l-kirâati’s-seb’i*, thk. Abdulâl Sâlim Mekram, (Beyrut: Dâru’s-Şurûk, 1979), 367-368.

“المَجِيدُ” kelimesinin Allah’ın (c.c.) isimlerinden olduğu gerekçesiyle “العَرْشُ” kelimesinin sıfatı olamayacağı şeklinde itiraz edildiğini söylemektedir.¹⁰³

3. 8. Burûc Sûresi 22. Âyet:

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ، فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ.

“Şüphesiz o şanı yüce bir Kur’an’dır, Levh-i mahfûzdadır.”¹⁰⁴

Nâfi’ dışındaki tüm kıraat âlimleri “مَحْفُوظٌ” kelimesini aslen “قُرْآنٌ” kelimesinin sıfatı olmasına rağmen mücâvere ile “لَوْحٌ” kelimesine hamlederek mecrûr okumuşlardır. Nâfi’ ise mücâvere yolunu tercih etmeyip kelimeyi “قُرْآنٌ” kelimesinin sıfatı yaparak merfû’ okumuştur.¹⁰⁵ el-Kurtubî de, Nâfi’ dışındaki tüm kıraat alimlerinin “مَحْفُوظٌ” kelimesini mücâvere yoluya mecrûr okuduklarını söylemekte ve Züheyr b. Ebî Sülmâ’nın el-Kâmil bahrinden şu beytini buna örnek göstermektedir:¹⁰⁶

لَعِبَ الزَّمَانُ بِهَا وَعَيَّرَهَا بَعْدِي سَوَافِي الْمَوْرِ وَالْقَطْرِ¹⁰⁷

Zaman oynadı diyarın kalıntılarıyla ve değiştirdi, yokluğumda rüzgârlar savurdu toprakları yağmurlar ıslattı

Beyitte geçen “الْقَطْرِ” kelimesi fâil olduğu için ref’ konumunda bulunan “سَوَافِي” kelimesine ma’tûf olmasına rağmen mücâvere yoluyla mecrûr yapılmıştır.

SONUÇ

Mücâvere ile isimlerin mecrûr yapılması meselesini ilk ele alan nahivci Halil b. Ahmed el-Ferâhîdi olmuş, daha sonraki nahivciler konuyu farklı yönleriyle inceleyip görüş beyan etmişlerdir. Örneğin el-Halîl b. Ahmed’in öğrencisi Sîbeveyhi, hocasının konuyla ilgili görüşlerinin bir kısmını kabul ederken diğer bazı görüşlerine itiraz etmiştir.

Nahivcilerin büyük çoğunluğu, anlam karışıklığına yol açmaması koşuluyla mücâvere ile isimlerin mecrûr yapılabileceğini söylemekte ve görüşlerini desteklemek için hem Kur’ân-ı Kerim hem de Arap şiirinden örnekler vermektedirler.

Mücâvere ile isimlerin mecrûr yapılması Arapçanın üsluplarından bir üsluptür. Kur’ân-ı Kerim farklı Arap lehçelerini kullandığı gibi, bu üslubu da bazı âyetlerde kullanmıştır.

es-Sîrâfi ve İbn Cinnî gibi mücâvere ile isimlerin mecrûr yapılmasını kabul etmeyen nahivciler konuyla ilgili zikredilen şiir ve nesir örneklerini reddetmemekte, bu örneklerde yer alan mecrûr kelimeleri farklı şekillerde te’vil edip yorumlamaktadırlar.

¹⁰³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Müşkilü i’râbi’l-Kur’ân*, 2/809-810.

¹⁰⁴ el-Burûc, 85/21-22

¹⁰⁵ İbn Hâleveyh, *el-Hucce fi’l-kirâati’s-seb’i*, 368; İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-seb’a fi’l-kirâât*, 678.

¹⁰⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi’u li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 7/348.

¹⁰⁷ Ali Hasen Fâ’ûr, *Dîvânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*, 54.

Mücâvere ile isimlerin mecnûr yapılmasından amaç iki kelime arasında son hareke bakımından ses uyumu oluşturup telaffuzda ahenk sağlamaktır. İ'rab bakımından bir öncesindeki kelimeye uyan ismin sadece fonetiğinde değişiklik meydana gelmekte, anlamı değişmeyip i'rabı takdîrî olmaktadır. Diğer bir değişle mücâvere ile mecnûr olan kelimenin harekesi bir âmilin etkisi sonucu değişmemekte, sadece ses uyumu ve ritim için öncesindeki kelimenin harekesine uymaktadır.

Nahivcilerin çoğunluğu mücâvere ile isimlerin mecnûr yapılmasında kıyasın geçerli olmadığını, bu konuda sadece Araplardan işitilenlerin (semâ') kabul edilmesi gerektiği görüşündedirler.

Arapçada gramer kuralları çok önemlidir, bununla birlikte dilleri hüccet kabul edilen Arapların Câhiliye döneminden beri kullana geldikleri gramer kurallarına uymayan bazı kelime ve terkipler vardır ki bunların örnekleri Kur'ân-ı Kerimde de yer almıştır. İbn Cinnî bu tür kullanımların önemine işaret etmek için şöyle demektedir: Kıyas (gramer kuralları) ile semâ' (Arapların kullandıkları) karşı karşıya gelirse "kıyası bırak Arapların kullandığına bak".

İbn Ya'îş'in de ifade ettiği gibi, Kur'ân-ı Kerimde bazı isimlerin mücâvere yoluyla mecnûr yapıldığını kabul etmek, bu olguyu reddedip ilgili kelimeler hakkında zorlama te'vil ve yorumlar yapmaktan evladır. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerimde çeşitli Arap lehçelerinin varlığı ve bazı farklı kullanımların olduğu da hatırlanmalıdır. Sarf kurallarına uymayan "اسْتَحْوَذَ" fiili buna örnek verilebilir. Zira bu fiilin benzerleri i'lâl kuralları gereği "اسْتَقَامَ" şeklinde kullanılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerimde mücâvere yoluyla isimlerin mecnûr yapılmasıyla ilgili tartışma en çok abdest âyeti olarak bilinen Mâide sûresi 6. âyetinde geçen "أَرْجُلُ" kelimesinin harekesi hakkında olmuştur. Gerek nahivciler gerekse müfessirler fikhî boyutu da olan konuyla ilgili detaylı bilgiler vermişlerdir.

Mücâvere ile isimlerin mecnûr yapılması meselesi birçok nahiv kitabında yer almış, nahivciler konuyla ilgili lehte veya aleyhte görüş bildirmiştir. Konu tefsir kitaplarında da yer almış, bazı müfessirler bu olgunun Kur'ân'da var olduğunu söylerken diğer bir kısmı bunu reddetmiştir.

Mücâvere ile isimlerin mecnûr yapılmasının örnekleri İmruülkays, Antere b. Şeddâd, en-Nâbiğatü'z-Zübyâni, Züheyr b. Ebî Sülmâ ve el-Hutey'e gibi Câhiliye döneminin meşhur şâirlerin şiirlerinde görülmektedir. Dolayısı kullanımı yaygın değil gerekçesiyle Arapçanın üsluplarından biri olan "el-Cerru bi'l-mücâvere" olgusu yok sayılıp görmezden gelinmemelidir. Kullanımı az da olsa mücâvere olgusu Arapçanın zenginliğine zenginlik katmaktadır.

Çalışmamızın, konuyla ilgili daha kapsamlı akademik çalışmalara zemin hazırlayacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

Abdulhamîd, Muhammed Muhyiddîn. *Şerhu şuzûri'z-zeheb fi ma'rifeti kelâmi'l-Arab*. Kâhire: Dâru't-Telâi', 2004.

- Abdurresûl, Ömer. *Dîvânu Düreyd b. es-Sımma*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Ahfeş el-Evsat, Ebü'l-Hasen Sa'îd b. Mes'ade el-, *Me'âni'l-Kur'ân*. Thk. Hüdâ Mahmûd Kurâ'a. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1990.
- Alûsî, Şihâbuddîn Ebü's-Senâ Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-me'âni fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*. Thk. Mâhir Habbûş. 30 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2010.
- Âmidî, Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Thk. Abdurrezzâk Affî. 4 Cilt. Riyad: Dâru's-Sumey'î li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003.
- Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*. Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 13 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1984.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl el-ma'rûf bi Tefsîri'l-Beyzâvî*. Thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî; Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, ts.
- Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Sâhihu'l-Buhârî*. Dimaşk & Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Ebü'l-Me'âlî Abdulmelik b. Abdullah b. Yûsuf. *el-Burhân fî usûli'l-fikh*. Thk. Abdulazîm ed-Dîb. 2 Cilt. Devletü Katar, 1399 h.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *İrtişâfu'd-darab min lisâni'l-'Arab*. Thk. Receb 'Usmân Muhammed. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî. *el-Bahru'l-Muhît*, Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Ebû 'Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ. *Mecâzu'l-Kur'ân*. Thk. Fuat Sezgin. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.
- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*. Thk. Hâtım Sâlih ed-Dâmin. 2 Cilt. Bağdad: Dâru's-Şu'ûni's-Sekâfiyyeti'l-Âmme, 1987.
- Esterâbâdî, Radiyyuddîn Muhammed b. Hasen. *Şerhu şâfiyeti İbni'l-Hâcib*. Thk. Muhammed Nûrülhüseyn & Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Fâ'ûr, Ali Hasen. *Dîvânu Züheyr b. Ebî Sülmâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn müretteben 'alâ hurûfi'l-mu'cem*. Thk. Abdulhamid Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-cümel fi'n-nahv*. Thk. Fahrüddîn Kabâve. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1983.
- Hafâcî, Ahmed b. Muhammed Şihâbuddîn. *Hâşiyetü's-Şihâb el-müsemmâ inâyetü'l-kâdî ve kifâyetü'r-râdî 'alâ tefsîri'l-Beyzâvî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- Halebî, Ahmed b. Yûsuf es-Semîn. *ed-Dürrü'l-mesûn fî 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*. Thk. Ahmed Muhammed el-Harrâd. 11 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, ts.

- Hatîb, Tâhir Yûsuf. *el-Mu'cemu'l-mufassal fi'l-i'râb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Herevî, Muhammed el-Emîn Abdullah el-Üremmî. *Tefsîrû hadâiki'r-ravh ve'r-reyhân fi revâbi 'ulûmi'l-Kur'ân*. İsrâf. Hâşim Muhammed Alî Hüseyin Mehdî. 34 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necâd, 2001.
- İbn Akîl, Behâüddîn. *el-Müsâ'id 'alâ teshîli'l-fevâid eş-şehîr bi-Şerhi't-teshîl li-İbn 'Akîl*. Thk. Muhammed Kâmil Berekât. 4 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1982.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsilî, *el-Hasâis*. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsilî, *Sırru sinâ'ati'l-i'râb*. Thk. Muhammed Hasen İsmâil; Ahmed Rüşdî Şahâte Âmir. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân el-Mevsilî. *el-Munsif li-kitâbi't-tasrîf*. Thk. İbrahim Mustafa & Abdullah Emîn. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Kadîm, 1954.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed. *el-Hucce fi'l-kirâati's-seb'i*. Thk. Abdulâl Sâlim Mekram. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1979.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed. *İ'râbu'l-kirâati's-seb'i ve 'ileluhâ*. Thk. Abdurrahmân b. Süleymân el-Useymîn. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1992.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed. *Muhtasar min şevâzî'l-Kur'ân min kitâbi'l-bed'î*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddîn Abdullah b. Yûsuf el-Ensârî. *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*. Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil ed-Dimaşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed; Muhammed es-Seyyid Reşâd vd. 15 Cilt. Giza: Müessesetü Kurtuba; Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 2000.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*. Riyad: Dâru'l-Hâdâra li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2015.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu'l-kâfiyeti's-şâfiye*. Thk. Ali Muhammed Mu'avvad & Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu't-teshîl*. Thk. Abdurrahmân es-Seyyid & Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 4 Cilt. Giza: Hicr li't-Tibâa' ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1990.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemalüddîn Muhammed b. Mekram. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- İbn Mücâhid, *Kitâbu's-seb'a fi'l-kirâat*. Thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. Thk. Abdulhamîd Hindâvî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Ya'îş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Ali el-Halebî. *Şerhu'l-mufassal li'z-Zemahşerî*. Emîl Bed'î Ya'kûb. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ. 4 Cilt. Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2003.
- İbnü'l-Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn. *el-İnsâf fî mesîli'l-hilâf beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. Thk. Cevdet Mebrûk Muhammed Mebrûk. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer. *Emâlî İbni'l-Hâcib*. Thk. Fahr Süleymân Sâlih Kadâra. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil; Amman: Dâru Ammâr, ts.
- İbrâhîmî, Ahmed Tâlib. *Âsârü'l-İmâm Muhammed el-Beşîr el-İbrâhîmî*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1997.
- Kâlî, Ebû Alî İsmâil b. el-Kâsım. *Kitâbu'l-emâlî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-senâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Thk. Ali Muhammed Muavvad vd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2003.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 23 Mart 2020. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Ebû Bekr. *el-Câmi'u li-ahkâmî'l-Kur'ân ve'l-mübeyyinü li-mâ tezammenehu mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân*. Thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed el-Kaysî, *Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân*. Thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Merzûkî, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu dîvânî'l-hamâse li-Ebî Temmâm*. Thk. Ğarîd eş-Şeyh. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Muktadab*. Thk. Muhammed Abdulhâlık 'Udayme. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1993.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *Sâhîhu Müslim*. Riyad: Dâru'l-Muğni li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1419/1998.
- Nâsiruddîn, Mehdî Muhammed. *Dîvânu'l-Ahtal*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1994.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil. *İ'râbu'l-Kur'ân*. Thk. Züheyr Ğâzi Zâhid. 5 Cilt. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1985.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil. *Me'âni'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. 6 Cilt. Mekketü'l-Mükerreme: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Merkezu İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1988.
- Ömer, Ahmed Muhtâr. *Mu'cemu'l-lugati'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsıra*. 4 Cilt. Kahire: Alemü'l-Kütüb, 2008.
- Ömer, Yûsuf Hasen. *Şerhu'r-Radiyy 'ale'l-kâfiye*. 4 Cilt. Bingazi: Menşûrâti Câmi'ati Karyûnis, 1996.
- Ru'aynî, Muhammed b. Muhammed er-. *el-Kevâkibu'd-dürriyye 'alâ mütemmimeti'l-Âcurrûmiyye*. 2 Cilt. Kahire: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1937.
- Sâlih, Abdulkuddûs Ebu. *Dîvânu Zürrümme*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Satlî, Abdulhâfîz. *Dîvânu'l-'Accâc*. 2 Cilt. Dimaşk: Mektebetü Atlas, 1971.
- Serî, Ebû İshâk İbrâhîm b. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. Thk. Abdulcelîl Abduh Çelebî. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

- Sîbeveyhî, 'Amr b. Osman b. Kanber. *el-Kitâb*. Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Metâli'u's-sa'ide fî şerhi'l-feride fî'n-nahv ve's-sarf ve'l-hatt*. Thk. Nebhân Yâsîn Hüseyin. 2 Cilt. Bağdad: Dâru'r-Risâle li't-Tibâ'a, 1977.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi cem'i'l-cevami'*. Thk. Abdulâl Sâlim Mekram. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992.
- Şinkîfî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî. *Edvâü'l-beyân fî idâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. İsrâf: Bekr b. Abdillâh Ebû Zeyd. 9 Cilt. Mekketü'l-Mükerreme: Dâru Alemi'l-Fevâid li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1426 h.
- Tabersî, Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasen et-. *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ulûm, 2006.
- Tâhâ, Nu'mân Muhammed Emîn. *Dîvânu Hutey'e*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1987.
- Tammâs, Hamdû. *Dîvânu Antere b. Şeddâd*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer et-. *Şerhu't-telvih ale't-tevdih li-metni't-tenkih fî usûli'l-fikh*. Thk. Zekeriyâ 'Umeyrât. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-. *et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Habîb Kasîr el-Âmilî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ukberî, Ebü'l-Bekâ Abdullâh b. el-Hüseyin b. Abdillâh. *İmlâu mâ menne bihi'r-Rahmân min vucûhi'l-irâb ve'l-kirâat fî cem'i'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1970.
- Vehbe, Mecdî & Mühendis, Kâmil. *Mu'cemu'l-mustalahâti'l-Arabiyye fî'l-lugati ve'l-edeb*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1984.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Thk. Mustafa Hicâzî. 40 Cilt. Kuveyt: Matba'atu Hükûmeti'l-Kuveyt, 1965.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vucûhi't-te'vil*. Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd & Ali Muhammed Mu'avvad. 6 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-'Ubeykan, 1998.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *Esâsu'l-belâga*. Thk. Muhammed Bâsil Uyûnussûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Mufassal fî 'ilmi'l-luga*. Thk. Muhammed İzzeddîn es-Sa'îdî. Beyrut: Dâru İhyâi'l-'Ulûm, 1990.